

Anmeldelser

Ole Degn: Livet i Ribe 1560–1700 i samtidige optegnelser. Antikvarer i det gamle Ribe er tidligere blevet fremhævet, og nu har Ole Degn udgivet, hvad man kunne kalde historikere i det gamle Ribe. Det viser tilsammen en historisk interesse og virksomhed i denne by større end i nogen anden dansk købstad. Det er også værd at mærke sig, at tre kgl. historiografer levede i Ribe. 43 optegnere omtaler Degn i indledende biografier. Derpå følger de afsnit af deres optegnelser, der måtte være af interesse for Ribe og omegn. Hertil kan føjes biskop Hegelunds omfattende almanak-optegnelser, som forventes udgivet af vort samfund inden længe. Knap halvdelen af manuskripterne er bevaret i original. De fleste er trykt i forvejen og jævnlig benyttet både af Kinch og andre, der har arbejdet med amtets historie, personal- og kulturhistorie. Mogens Bencard har for Historisk Samfund udgivet hele Rostocks »Den gamle og navn-kundig kiøbstæd Ribe« med kommentarer. Den kan endnu fås for en billig pris hos vor kasserer. Det nyttige ved Degns bog er, at her er alt, også hidtil utrykt, samlet i mønstergyldig udgave. Latinen er oversat. Af bogens 254 sider fylder optegnelserne de 100, dermed får Degn mulighed for at give en grundig indføring i dette Ribe-stof, således om manuskripterens overlevering, form, troværdighed og sluttelig noter, sted- og personregister. Et afsnit om optegnelsernes stof er nok værdifuldt, men mere nyttigt for mange ville et udførligt emneregister dog have været. Vel nok alle handlende og pengeudlånere i by og på land førte regnskabsbøger, de omtales ustandseligt i tingbøger og skrifter. Selve regnskaberne kan også være værdifulde, således det gengivne stykke af Niels Rasmussen, det har dog form som almanakoptegnelse. Degn har i regnskaber også fundet andre notater. Optegnelserne er mest personalhistoriske og selvbiografiske noter, kort og knapt. En undtagelse er bispesønnen Joh. Monrads såre levende, poetiske og dog naturlige skrift.

Arkivar Frank Jørgensen har udgivet *Præsteindberetninger til Ole Worm. I. Alborg og Ribe stifter 1625–42*. Indberetningerne fra vort amt har tidligere været publiceret sammen med de øvrige fra Ribe og Århus stifter og Vends herred, nemlig i Danske Samlinger 2. rk. IV af dr. O. Nielsen, dog uden gengivelse af kortene. Indberetningerne er faktisk vore ældste sognehistorier, idet sognepræsterne historisk-topografisk beskrev deres sogne, meget kortfattet ganske vist, nogle tegnede sognekort; fra vort amt er der kort fra Lunde, Ovtrup, Kvong, Nr. Nebel, Torstrup-Horne, Hodde, Tistrup, Ølgod og Ansager. Selv om indberetningerne herfra tid-

Anmeldelser

ligere har været trykt (med uvæsentlige udeladelser), må det hilses med glæde, der nu er kommet en komplet udgave, og at den latin, der findes hist og her, er oversat (af H. V. Schepelern).

Det nylig stiftede Havebrugshistoriske Selskab har udsendt *Fra Kvangård til humlekule*, hvor bl. a. lic. agro. *Lise Tillge* har skrevet om *Løg og knoldplanter i Danmark*, det er vækster, der i dag findes forvildet, men for århundreder siden indførtes hertil til munke- og herregårdshaver, og som Botanisk Museum gennem 200 år har samlet oplysninger om; meget fine og instruktive tegninger pryder artiklen. Hæftet vil vække interesse for forståelsen af, at disse gamle reliktpanter også er et led i vor kulturudvikling. Det kan der være grund til i en tid, hvor, som professor Johan Lange skriver i forordet, »selv højtideligt fredede arealer, f. eks. omkring landbykirker med præstegårdslunde og -haver bliver bulldozet ihjel og trømlet flade«. Indmeldelse i selskabet sker hos sekretæren, lektor Åge Andersen, Birkeengen 9, 2740 Skovlunde.

En festlig og morsomt udstyret bog om et dybt alvorligt emne er *A. Hjorth Rasmussen: Nordsøfiskeri under besættelsen*, udgivet af Fiskeri- og Søfartsmuseet, der »ønskede at skille rygter og løs snak fra realiteter«. Foruden allerede trykte kilder og Rigsarkivets materiale, f. eks. fra Det danske Råd i London, Fiskeriforeningens, Esbjerg Havns og Claus Sørensens arkiver m. m., bygges der på en lang række meddelere blandt fiskerne. Man undgår ikke at øge sin beundring for disse tapre Nordsø-fiskere, der trods mørklægning og kriseforanstaltninger stadig fiskede længere mod vest, og som trods minesprængning, flyvernes maskingeværslaver og bomber røgtede deres arbejde og reddede både tyske og navnlig engelske nedskudte flyvere under dødsensfarlige togter. 110 fiskere mistede livet i 1939-50 ved mineulykker. Esbjerg mistede 25 kuttere, halvdelen af samtlige tab i Nordsø og Skagerak. 11 fartøjer (de 8 fra Esbjerg) sænkedes under krigshandlinger, og 17 fiskere mistede livet. Videre berettes om modstandskampen, transport af våben og passagerer og om kuttere, der gik til England. 110 kuttere nåede derover eller lå i engelske havne ved krigsudbruddet. I krigens sidste dage bragte 113 besætninger kutterne i sikkerhed derovre efter Frihedsrådets opfordring. De mange spændende beretninger vil gøre bogen til yndet læsning.

Ribes skibsfart efter 1850 er en fornem og utraditionel udstyret bog, udgivet af skibsreder *Knud Lauritzen* og skrevet af museumsinspektør *Allan Hjort Rasmussen*. Den er med de mange dejlige billeder en lækkerbidsten for enhver Ribe-elsker og tillige for mangfoldige andre og specielt for alle, der interesserer sig for dansk søfarts og handels historie. — Jamen, havde Ribe da nogen skibsfart efter 1850? — Ja, 1855 havde Ribe 12 fartøjer og samme år gravede man kanalen gennem Farup enge for at ophjælpe skibsfarten. En Ribe-skibsliste viser, at havnen 1869 var besøgt af 34 forskellige skibe, nogle anløb havnen mange gange, som Ribes egne everter og pramme, de kom med kul, cement, træ, korn, kalksten og stykgods ude fra reden ved Skøgum eller fra Fanø, mens

byens større skibe sejlede både på England, Norge og især Altona, ellers kom der navnlig Fano-både, men da også skibe fra Hannover, Grünendeuk og Lillesand. – Ribe var i fremdrift. 1850 grundlagdes cikoriefabrikken og bomuldsvæveriet m. fl. virksomheder, og dygtige købmænd satte fart i omsætningen og ejede selv skibe til transporten, f. eks. J. Lauritzen, hvis søn, Ditlev Lauritzen, øjnede det nye Esbjergs muligheder og grundlagde sit rederi dér. Senere blev Ribe ved aktietegning hjemsted for meget store skibe. Nu har Ditlev Lauritzens sønnesøn, Ole Lauritzen, knyttet Olav Lines fartøjer til Ribe, men disse storskibe fik eller får aldrig Ribe at se.

Peder Skelmose: Fiskerdreng fra Klitten. Ved A. Hjort Rasmussen. Bogen har en række snart morsomme, snart spændende fortalte oplevelser fra Skelmoses ofte farefulde liv, nedskrevet af den gamle fisker til Fiskeri- og Søfartsmuseet. Her er barndomsoplevelser fra Holmsland, tiden i Esbjerg og Cuxhaven. Der er mange værdifulde oplysninger og gode billeder.

General landskabsplan for Ribe amt er en flot udstyret bog, der gennem talrige kort og knappe beskrivelser søger at kortlægge amtets geografiske, naturhistoriske og til dels arkæologiske og historiske egenskaber. Planen vil give »et større kendskab til landskabets indhold og dets anvendelsesmuligheder« og tillige en støtte for inddelingen i by- og landzoner, denne inddeling, der er blevet så skæbnesvanger for talrige sogne, der er lagt i landzone.

Hans Jensen: Grene sogn 1790–1969. Sognet hører til Slavs herred, hvis historie tidligere er grundigt udarbejdet og beskrevet af O. Nielsen 1868 og John Møller 1914. Hans Jensen har derfor ikke givet sig af med egentlige arkivstudier, men som tidligere sognerådsformand har han fået et godt kendskab til sognets forhold og nyere historie, og med støtte i de førnævnte arbejder behandler han gårdhistorien i sognets byer og enstedgårde. Dernæst følger afsnit om Hedebondens dagligliv, Samfærdselsmidler før og nu, Grene gamle og ny kirke, Præster, Skoler og lærere, Den kommunale forvaltning, Økonomiske foreninger, Billund by og kæmpefabrikken Lego samt Billund lufthavn, startet af Lego. Der sluttet med Besættelsen og Andeligt liv i Sognet. Selv om visse påstande næppe kan stå for kritik, og der findes misforståelser, bringer bogen dog meget af værdi og interesse. Den er smukt udstyret og har gode billeder.

Inden for den nyklassicistiske byggeperiode 1780–1820 findes der en enklave på Varde-Ribe-egnen, der er karakteriseret ved, at husene selv står upudsede, medens de dekorative detaljer er fremhævet med hvidtekalk. Da egnens håndværkere i øvrigt dengang var ret middelmådige, var det længe en gåde, hvem mestrene for de nævnte bygninger var. Efterhånden fandt man frem til navnene Peder Frisvad og Mikkel Stobberup. Man var dog stadig ret usikker og uvidende om forholdet, indtil *Kirsten Agerbæk* med sin smukke bog *Klassicisme i Sydvestjylland* skaffede klarhed til veje. Hendes arbejde – og anerkendelse – samler sig netop om de to

Anmeldelser

nævnte bygmestre. Fruen viser, at Frisvad er mester for Varde rådhus af 1785, Nordby kirke, og hun tilskriver ham endvidere Varde gamle præstegård, Nørholm (delvis) og Lunderup samt Bramming hovedgård. Stobberup har ombygget både Nicolaj og Jacobi kirker og tilskrives med stor sikkerhed Den Schultzke gård, Sillasens hus og ombygning af den Kampmannske gård i Varde samt i Ribe amtmandsboligen, Korsbrødregård m. fl. og endvidere Endrupholm og Gellerupholm. De fyldige noter røber det grundige arkivarbejde foruden bygningsundersøgelserne, Kirsten Agerbæks detektivarbejde hviler på.

I *Landbohistoriske studier tilegnet Fridlev Skrubbeltrang* fremlægger *Viggo Hansen Studier over 1600-tallets landbrug i en midtjysk hedeegn eksemplificeret ved Grindsted sogn*. Der vises det, også for andre sogne på smeltevandsfladen almindelige forhold, at bebyggelsen af småbyer og enkeltgårde er knyttet til vandløbene. I øvrigt er det markbøgerne fra 1683, der giver de egentlige oplysninger om landbrugets dyrkningsmåder og forhold. – Sammesteds skriver *Claus Bjørn: Omkring andelsmejeribevægelsens tilblivelse*, altså navnlig om problemer om Hjedding andelsmejeri, verdens første. Sidst i 1870-erne havde Tyskland forhøjet tolden på levende kvæg, hvad der især ramte Vestjylland, hvor studedefning og produktion af køddyr betød så meget. Heri ser Bjørn en vigtig grund til, at andelsmejeribrugene fremstod herude, idet man måtte finde erstatning for den reducerede indtægt af kvæget. I øvrigt synes hans grundige og indgående undersøgelser ikke at røkke væsentlig ved den almindelige opfattelse af andelstankens opståen.

I *Fortid og Nutid 1970* har *Niels M. Saxtorph* i »Kalkmaleriernes kildevæld« berørt det berømte rytterkampbillede i *Al kirke* og genfinder samme komposition (men ikke samme »skole«) i en i 1960-erne funden frise i Hornslet og ser også den samme i Skanderup kirke, men Saxtorph mener ikke, disse billeder er kilder til den politiske historie, men at de er illustrationer, der vidner om middelalderens forestillingsverden.

Professor *Niels Nielsen* har i *Geografisk Tidsskrift* skrevet mindeord om professor, dr. phil. *Børge Jacobsen* (20. nov. 1916–21. okt. 1970) og fremhævet afdødes store betydning for dansk og international forskning. Prof. Jacobsen var født og opvokset i Esbjerg, og størstedelen af hans videnskabelige arbejde og dets resultater var knyttet til kystområderne fra Esbjerg havn og til Hindenburgdæmningen.

I *Skalk*, 1971, nr. 3, har *Jørgen Nordquist* og *Dorthe Ørsnes* skrevet »*En pige i blå*«, handlende om et gravfund i *Lønne*, hvor ligets klædedragt var usædvanlig velbevaret med tøjets farver, en ejendommelig hårovsætning og ret rigt gravudstyr, takket være den høje grundvandstand, der også nogenlunde havde bevaret plankisten. Fundet stammer fra 1. årh. e. Kr. *Mogens Bencard* ledede udgravningen.

Evald Larsen har for Varde menighedsråd udsendt et nydeligt udstyret hæfte om *Varde kirke*, eller som dets fulde titel lyder med et gammelt citat: »Varde har en Kirke Sct. Jacobi, tilforn endnu een Sct. Nicolai«. Her gøres omhyggeligt og grundigt rede for bygningen og restaureringer og for kirkens inventar. Også byens anden nu forsvundne kirke Sct. Nikolaj omtales, ligeledes Brorsonmindet på den gamle kirkegård, og hvordan en slikt dørsten fra den sydlige indgang 1952 blev mindesten for 6 unge frihedskæmpere, som tyskerne havde henrettet på Skæring hede og begravet i klitterne i Oksby plantage. I den samvittighedsfulde omtale og tydning af mange detaljer hedder det, at en vindfløj fra 1748 bærer byvåbnet. Det er vist næppe rigtigt. Varde bys våben er ikke en heraldisk løve, men en leopard, dvs. dens hoved ses ikke i profil, men en face; figuren i vindfløjen er en vinget løve, mindende om en grif.

Ribe Amts nordre Landboforening, Varde 1846–1971 har udsendt et fornemt lille jubilæumsskrift, redigeret af *N. Chr. Nielsen*, der også har skrevet det meste af indholdet, men også formanden *Viktor Jessen* og *Kristian A. Thomsen, Laurids Søndergaard* og *Bent Olesen* har haft ved pennen. Her skrives om »den ny tids bonde« i de sidste 25 år. Tabeller over medhjælpere og trækraft og maskiner med landsomfattende tal havde det været rart at kunne haft sammenlignet med tallene fra foreningens område. Der er uddrag af foreningens protokol, liste over formænd, kasserere, bestyrelsesmedlemmer og hædersbevisninger, omtale af Oksbøl og Omegns landboforening, som 1965 sammensluttedes med nordre, om konsulentarbejde og de dertil knyttede nye kontorer i konsulenthuset på Nordre Boulevard i Varde, der rejstes af sammenslutningen Ribe Amts vestre Landboforeninger, hvad den voksende regnskabsføring fremskyndede. Smukke billeder både fotografier og tegninger af redaktør Bak pryder bogen.

I Kuml 1970 har *Knud J. Krogh* vendt sig mod den almindelige opfattelse af, hvordan *Den norske stavkirke* med indre søjlerækker er blevet til, navnlig mod, at den skulle være en efterligning i træ af stenbasilikaen. Først viser han, at der egentlig er to bygninger: en høj midterbygning, omgivet af en lavere ydre kirke, altså en bevidst sammenbygning af to enskibede stavkirker, og Krogh finder det ikke usandsynligt, at dette raffinerede arkitekturprodukt er specielt norsk.

Sammesteds har *Hans Helbæk* i en redegørelse for *Da rugen kom til Danmark* omtalt Gudmund Hatts undersøgelse af det store afbrændte hus fra germansk jernalder i Oksbøl. Der fandtes ca. 12.000 byggerner i asken og heriblandt 0,5 pct. rug, altså som »ukrudt« i byggen, men dog i sammenligning med et tidligere fund visende en tilpasning til dansk klima og forhold. Først vikingerne, hævder Helbæk, hjemførte såsæd af rug og gjorde den til brødkorn. – Også *Karen Frifelt* har en afhandling her: *Jamdad Nasr fund fra Oman* og ser på resultaterne efter 10 felttog til stedet.

Anmeldelser

Poul Ellers disputats, et stort, grundigt og fornemt værk *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82*, drejer sig især om Karel v. Manderns og Abraham Wuchters virksomhed og giver foruden af kongefamilien billeder af en lang række af tidens stormænd.

Det er et kæmpearbejde, *Valdemar Andersen* har udført med sit hovedværk: *Den jyske hedeolonisation*, udgivet af Jysk Selskab for Historie og med understøttelse af Statens humanistiske Forskningsråd. Andersen har ikke nøjedes med materialet i danske arkiver men har arbejdet i Badisches Generallandesarchiv i Karlsruhe og Universitetsbiblioteket i Kiel og har gjort omfattende studier i tysk og dansk litteratur. Resultatet er da også et solidt og grundigt værk, der må siges at behandle dette store projekt – det første store hedeopdyrkningsforsøg – i vist nok alle dets aspekter. Der gøres omhyggeligt rede for »hedesagens« opståen, med god grund nævnes v. Kahlen og Kongenshus, den voldsomt opblussende interesse for fordele ved en opdyrkning. Den greb kong Frederik V og hans mænd A. G. Moltke og Bernstorff. De satte 1758–65 en storstilet kolonisation af Alheden og Randbølhede i gang ved hjælp af tyske indvandrere, de nøksom bekendte »kartoffeltyskere«. Andersen er for øvrigt ikke sikker på, de har haft kartofler med på den lange rejse herop, han henviser bl. a. til, at Ahlefeldt 1761 beordrede, at der skulle købes potatos til dem i Hamborg. Hververe, planlæggere og mange andre, navnlig den højt fortjente amtmand Hans de Hoffman, skildres sammen med deres indsats, såvel som hele aktionens tidsbetingede mangler, for dårlig planlægning (mange familier ankom, inden husene til dem endnu var påbegyndt), misfornøjelse, opsætsighed, desertering, spot og modstand fra den gamle befolkning, modsætning mellem reformerte og protestanter, sprogvanskeligheder m. m. Det skulle gå galt, når f. eks. en vinavler skulle dyrke korn på den golde hede uden kyndig ledelse. 1765 standsedes statens tilskud, hvorefter 85 familier rejste, mens 61 blev. Der kom dog snart danske på ejendommene. Videre skildrer Andersen de strenge kår for opdyrkerne, resultater, reformer og stabilisering, behandler kritik og kendsgerninger og ser det hele i sammenhæng med den næsten samtidige nyopdyrkning i Slesvig, Preussen, i Wolgadistrikterne og Sierra Morena. Ikke underligt, at bogen har vakt interesse i Tyskland, hvor en anmelder fremhæver, at den ikke blot har lokal interesse, men er et væsentlig bidrag til den europæiske agrarreformers historie i det 18. århundrede.

I Sønderjysk Månedsskrift, marts 1971, har *Valdemar Andersen* skrevet om *Hejlsminde*. Han behandler Hejlsmindegabets storhedstid, slusen og bolværkselskabet.

Povl Eller har gjort et sjældent og fornemt fund blandt Skokloster slots rige skatte, 5 malerier af hollandske admiraler, som tidligere blev regnet for at være malet af Matthäus Merian, men som Eller godtgør er malet af Karel v. Mandern og bragt til Sverige som krigsbytte fra riddersalen på Frederiksborg. Eller fremlægger dokumentationen i *Fem Søhaner* (Skokloster-Studier, No. 3).

H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland. I 1966 kom 1. bind af Skaus brevveksling (se årb. 1966, s. 477). Her er der især grund til at hæfte sig ved Skaus brevveksling med Chr. Flor og Johan Wegener såvel som med Hiort Lorenzens børn og hans egne børn. Denne vældige brevsamling, som den utrættelige H. V. Gregersen har skaffet til veje, giver et indgående billede af Laurids Skaus udvikling og bedrift. Siden det blev bekendt, at Christian Flor havde forfattet de to taler, Skau holdt ved Skamlingsbankefesten 1843 og 1844 og på én gang gjorde ham berømt, var mange ligesom blevet noget bange for, at han var uselvstændig og måske havde fortsat med at være taleror for andre. Brevene viser imidlertid tydeligt, hvilken betydelig personlighed og begavelse, han var, og at frygten er ugrundet. Gregersen har også her udarbejdet tilsvarende samvittighedsfulde noter og fremskaffet oplysninger som i 1966.

Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske baggrund. Tilblivelsen af Versailles-traktatens slesvigske bestemmelser. Dr. Harald Jørgensen er som få kvalificeret til at skrive en bog om ovennævnte emne. I forordet gør han selv opmærksom på sin optagethed af nationalitetskampen og sit langvarige arbejde med spørgsmålet. Hertil kan føjes, at doktoren næsten er prædestineret dertil, idet han er barnebarn af Sønderjyllands store søn rigsarkivar A. D. Jørgensen. Bogen behandler genforeningshåbet under 1. verdenskrig, det nordslesvigske spørgsmåls rejsning i Berlin, Åbenrå og København, H. P. Hanssens utrættelige arbejde og hans optræden i den tyske rigsdag, de forskellige opfattelser af, hvor grænsen skulle sættes, H. V. Clausen-linien og det frygtelige slag for Flensborgs danske, den danske regerings ønske om at få spørgsmålet løst med tysk forståelse, privatpersoners indsats, de allieredes, især Frankrigs uvilje over den danske regerings grænsepolitik, som kun var blevet mulig ved de allieredes ofre og militære sejre. Med god grund anvender bogen megen plads på fredskonferencens tagen stilling til det sønderjyske spørgsmål, og der sluttes med fredskontraktens underskrivelse i Versailles og den langvarige ratificering – så endelig var forberedelsen til »den største stund«, dette danske slægtled havde oplevet, den vigtigste begivenhed i vor nyere historie, afsluttet.

Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Atter en nydelig bog, ja, en øjenes lyst i den lille biografiserie, Historisk Samfund for Sønderjylland udgiver. Jes Jessen er den maler, der fra 1774 og en menneskealder frem i tiden udfoldede en så mangeartet virksomhed som maler, at han satte et »stærkt præg på byen Åbenrå og dens omegn«, og langt videre hen i kirker og hos private har han flittigt brugt sin pensel. Utrættelig har museumsinspektør Hanne Poulsen opsporet Jessens arbejder, de kirkelige, hans arbejder for byen Åbenrå, hans portrætter, skilderier, prospekter, blomstermalerier og inventarbemaling. En masse enkeltheder af kulturhistorisk værdi er præsteret, alene bogens farveplancher viser Jessens farvesans. Ellers er billederne samlet i 64 plancher i sort-hvidt til sidst. Det havde dog været ønskeligt med et noget

Anmeldelser

store format, så flere af billederne bedre havde kunnet komme til deres ret. Mange er malet efter forlæg; da var Jessen »en skikkelig kopist«, skriver Hanne Poulsen; mest selvstændig finder hun ham i dekorationsmalerierne. Mange af vi almindelige beskuere vil også glæde os over hans portrætter. En dejlig bog og en lærerig bog.

En anden bog i samme serie er *J. N. H. Skrumsager: Ane Marie Skrumsager*, udgivet med noter af *Dorrit Andersen*. Det er »Et mindeord skrevet for børn og venner« af Skrumsager selv efter Marie Kloppenborgs, hans første hustrus død. Skriftet har ikke tidligere været trykt. Det er Skrumsagers personligt prægede skildring af, hvordan de to – hver især stærke og stejle personligheder – fandt hinanden og trods hendes stærke og iltre faders nej og megen anden modstand holdt bryllup efter en »bortførelse«. Videre fortæller om deres hjem og lykkelige ægteskab, om at de så nogenlunde forsonedes med svigerfaderen, hvad ikke mindst skyldtes Krügers optræden.

Vor tidligere revisor, pastor *Gudmund Kelstrup*, har i *Personalhistorisk Tidsskrift* 1972 gengivet *Anders Andersen Viborgs slægtsoptegnelser* og forsynet dem med udførlige noter. Viborg var sognepræst i Gødvad og Balle og begyndte optegnelserne 1673. Bogen ejes nu af en efterkommer, sognepræst Gunnar Monrad, Vejen.

– *hvem forsker hvad* er et lille hæfte, der udkommer én gang om året, og hvor over 200 mennesker giver oplysninger og stiller spørgsmål om deres arbejde med slægtshistorie for derved at få gensidig hjælp. Det udgives af Samfundet for dansk Genealogi og Historie (hvoraf man bliver medlem ved henvendelse til arkivar H. Worsøe, Stenhøj 12, Bruunshåb, 8800 Viborg) samt personalhistoriske foreninger i Herning, Odense, Randers og Århus.

H. K. K.

M. Koed: JEG HUSKER
Vejen 1971

Fhv. direktør for »Phønix«, Vejen, Marius Koed, har udgivet et lille bind erindringer under ovennævnte titel.

Han indleder med barndomsminder fra hjemmet ved Vejen å og skolegang, først i den lille friskole i Refsing, siden i Vejen nyoprettede realskole. Kontoruddannelse på »Alfa« og derefter ansættelse på »Phønix«, hvor M. Koed forblev livet igennem. Han fortæller om firmaets ekspansion fra at være en tagpap- og cementvarefabrik til den landsomfattende fabrikation af vejmaterialer. Faren for, at bogen skulle blive en institutionshistorie, er lykkelig undgået, og fremstillingen krydres med træk fra det gamle Vejen, og vi møder flere af de markante personer, som i sin tid var med til at præge byen.

Direktør Marius Koed fik også tid til fritidsinteresser. Han blev gennem årene en stor bogsamler; samlingen er på ca. 5000 bind, hvoraf mange er i udsøgte bind. Ligeledes har malerkunsten interesseret ham, hvilket har affødt en samling god kunst.

Willy Pedersen:

VEJEN HAANDVÆRKERFORENING 1872-1972
Vejen 1972

Ved sit 100 års jubilæum har Vejen Håndværkerforening udsendt en bog, udarbejdet af redaktør Willy Pedersen, Vejen. På grundlag af foreningens protokoller og anden litteratur om Vejen er der givet en fremstilling af foreningens virke – og dermed byens udvikling – gennem det forløbne århundrede. Det indledende kapitel: På vandring i den gamle by, giver et interessant billede af det gamle Vejen, som byen så ud for ca. et århundrede siden, hovedsagelig samlet omkring Frederik VII' gade. Søndag den 10. marts 1872 samledes håndværkerne i byens skole til den stiftende generalforsamling; 33 håndværkere med selvstændig virksomhed indmeldte sig i foreningen, der dog også optog »hæderlige uberygtede mænd uden for håndværkerklassen« som medlemmer. Blandt disse kunne noteres byens lærer, dengang den eneste, Jesper Jørgensen.

Bogen er udstyret med mange gode billeder af historisk interesse. Trykt i Vejen Bogtrykkeri, der hermed har leveret et bevis på, at byens håndværkerniveau stadig er på højde med tiden.

Med disse to bøger er der givet et smukt bidrag til den i øvrigt ret sparsomme Vejen-litteratur.

MARK OG MONTRE

Fra sydvestjyske museer. 1971

Denne publikation, der forlængst har sikret sig en fremtrædende plads blandt vore arkæologiske-kulturhistoriske årsskrifter, er som sædvanlig tiltalende af ydre og lodig af indhold.

Med artiklen *Tragtbægerkultur i Sydvestjylland – Jerne Sogn* tager *Niels Thomsen* til orde imod den engang hævdede opfattelse, at enkeltgravsfolket i oldtiden har været omtrent enerådende i Esbjerg-Vardeegnen. Nyere fund viser, at også tragtbægerkulturen har været repræsenteret i området. *Aino Kann Rasmussen* kommer i sin artikel *Sct. Nikolaj i Ribe – og en grav fra yngre germansk jernalder* ind på uoverensstemmelsen mellem de skriftlige vidnesbyrd om det ældste Ribe og de arkæologiske fund i byen, hvoraf ingen kan dateres tidligere end til begyndelsen af 1100-tallet. Fundet af en nord-syd orienteret grav på den tidligere Sct. Nikolaj kirkegård viste sig at være fra slutfasen i germansk jernalder, ca. 725-800, altså ældre end Ansgar.

Mogens Bencard skriver om *Nordtyske terracotta-arbejder fra Ribegnen* og omtaler særlig to medaljoner med henholdsvis en mands- og kvindefigur, rimeligvis stammende fra Lüneburg. Mens medaljonerne ikke kan lokaliseres til Ribe, findes der i Antikvarisk Samling, hvor også medaljonerne beror, andre terracotta-arbejder af mere kendt proveniens, således et par stykker formpresset tegl, stammende fra Riber Kærgård.

Hanne Frøsig bidrager med en artikel: *Om et linnedskab*. Et malet fyrretræsskab, stammende fra Hesselmed, nu i Esbjerg museum. Emnet giver anledning til en videregående undersøgelse af, hvad der i 1809 ved en skifteforretning fandtes af linned på Hesselmed.

Sigvald Skov omtaler: *En fransk fontæne*, et sjældent stykke

Anmeldelser

fajance sikkert af fransk oprindelse, egentlig et vaskefad. Fontænen skænkedes i 1969 til Antikvarisk Samling i Ribe af frøken Maren Jensen, Fæsted i Sdr. Hygum sogn. Hun havde fået den af sin mor, hvis far, Niels Hansen (Kjems) fra Kjemsgård, i sin tid havde købt fontænen ved en auktion i Sdr. Hygum præstegård.

Laura Halkjær Kristensen beskæftiger sig med *Nogle almue-tekstiler på Varde museum*. Her findes ikke alene tekstiler fra Vestjylland, men også fra andre dele af landet, broderier og andet fint håndarbejde, der ikke har været udsat for dagligt slid, men har ligget gemt på kistebunden.

Karen Andersen skriver om *Sydvestjyske hårabejder*. Et interessant emne, eksempler i Esbjerg, Varde, Ribe og Ølgod museer, ligesom der er oplysninger om hårhandlere, især de svenske fra Dalarna.

Søren-L. Manøe Hansen har fundet et usædvanligt emne *En levende begravet hest*. Denne groteske form for dyrplageri, der vel må have sin oprindelse i en fjern, fortidig overtro, idet begravelsen skulle forhindre sygdom blandt husdyrene, er påvist at have fundet sted så sent som i 1878.

SØNDERJYLLAND 1970. *Taler i jubilæumsåret* Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland

Dybbøl 11. juli: Biskop Thyge V. Kragh, Haderslev; rektor D. Keller Hansen, Sønderborg; statsminister Hilmar Baunsgaard; generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, Flensborg; folketingets formand Karl Skytte; arkitekt Povl Leckband, München; forfatteren, museumsinspektør Peter Seeberg og amtsborgmester Erik Jessen, Åbenrå. De fleste af talerne vendte sig, som rimeligt var, mod det forbigangne med udtryk for tak til de mænd, der stod i forgrunden ved og efter genforeningen i 1920. Fra Povl Leckband og Peter Seeberg, der hver på sin måde repræsenterede den yngre generation, hørtes andre toner, erkendende, at genforeningshistorien nu må betragtes som afsluttet, og man herefter må rette blikket mod fremtiden.

Tønderhus, 10. februar: Professor H. P. Clausen, Århus. Det var historikeren, som her tog genforeningsproblematikken før og efter 1920 op til behandling.

Broager, 10. februar: Pastor emeritus N. P. Nielsen, Sønderborg, fremdrog på grundlag af sine personlige erindringer genforeningen og tiden derefter.

Flensborg, 14. marts: På 50-årsdagen for afstemningen i 2. zone talte distriktskoleinspektør Svend Johannsen, Vesterskov, Sydslesvig. Han dvælede især ved sprogproblemet, som det for tiden er under udvikling i Sydslesvig. Litograf Manfred von Domarus, Flensborg, talte ved samme lejlighed, mens overlærer Karl Andersen, Vanderup, Sydslesvig, talte ved årsmødet den 7. juni. Det var især ungdommens sag i Sydslesvig, som de to talere beskæftigede sig med, og sidstnævnte udtalte en tak til de sydslesvigiske ferieborns værter.

Åbenrå, 15. august: Kontorchef Jes Peter Caspersen, Åbenrå, talte om De sønderjydske Danske Samfund, som nu opløstes.

Forfatteren Willy August Linnemann talte den 15. oktober ved Duborgskolens 50 års fødselsdag. Han udtalte bl. a., at efter hans mening ville Sydslesvig aldrig blive hverken dansk eller tysk, men befolkningen ville i fremtiden hævde sin særstilling som slesvigere.

E. Haunstrup Clemmensen, Grænseforeningens formand, fremdrog i sin beretning ved foreningens 50. sendemandsmøde i Flensborg den 13. oktober, hvad foreningen havde udrettet i de 50 år og pegede på kommende opgaver.

Festtaler tåler ikke altid at komme på tryk. Denne samling danner en undtagelse og vil stå som en status over hovedtrækkene i sønderjysk historie gennem et halvt århundrede.

VIBORG LANDSTINGS DOMBØGER. 1617 A

Ved Poul Rasmussen

Udg. af Landsarkivet for Nørrejylland. 1971

Dombog A omfatter Vendsyssel, Thy, Mors og Salling samt Fjends og Nørlyng herreder og indeholder landstingets behandling af sager fra dette nordjyske område. Det rent formelle stof og navne, som ikke har direkte tilknytning til sagerne, er udeladt. De afsagte domme står som det centrale og er sammen med tingsvidnerne historisk kildestof af største værdi. Mens dommernes konklusioner vel må antages at være af overvejende retshistorisk interesse, vil tingsvidnernes mangehånde oplysninger især tiltrække den kulturhistoriske forskning. De udførlige stednavne- og personnavneregistre synes ikke at have overflødiggjort et sag- eller emneregister, som savnes.

Den indbundne, dupliserede dombog fås ved henvendelse til landsarkivet. Pris kr. 17,25.

STARUP SOGN

Spredte træk af et hedesogns historie

En genudgivelse med et tillæg, 1972

Flere sognebøger, som udkom i første halvdel af dette århundrede, har længe været udsolgt, hvorfor en genudgivelse nu sker i nogle sogne, forøget med oplysninger om den nyeste tids udvikling. I 1920 udkom »Fra Starup Sogn«, skrevet af lokalhistorikeren, daværende førstelærer i Starup, L. Jespersen. Et historisk udvalg var nedsat og støttede sagen. Udvalget skulle først og fremmest samle, hvad der kunne fremdrages i selve sognet, men forfatteren var klar over, at der også måtte foretages arkivundersøgelser, og han fik af kommunen bevilget 50 kr. til dette formål. L. Jespersen fik – trods de sparsomme pengemidler – fremdraget en del stof, matrikler, præsteindberetninger, synsforretninger og lignende, som gengives med den originale retskrivning. Heri er der mange navne på folk fra sognet. Sammenfattende betragtninger og vurderinger af stoffet er ikke foretaget. En gårdhistorie, som materialet ellers synes at kunne opfordre til, samt registre savnes.

L. Jespersen har søgt de relevante trykte kilder og benyttet det til rådighed værende traditionsstof af dels lokalt, dels mere alment indhold. Med sine begrænsninger blev sognebogen fra 1920 en god bog, der givetvis er blevet modtaget og læst med interesse af den kreds, hvortil den først og fremmest var henvendt.

Anmeldelser

Den nye II. del af bogen, ca. 100 sider, er redigeret af pens. amts-skolekonsulent Harald Nielsen, Starup, der selv har skrevet en væsentlig part af bogen. Opgaven har i øvrigt været delt mellem 7-8 andre forfattere, som hver især har ydet bidrag med stærkt vekslende indhold, men alle velskrevet. Særlig vil man hæfte sig ved skolehistorien samt pastor K. Høgsbro Østergaards omtale af kirken og helligkilden, hvis »storhedstid« antages at have været omkring 1250-1300, hvilken antagelse støttes af møntfund. Alt i alt er det lykkedes redaktionen af denne II. del at forbinde dette stof - i form og indhold - så nøje med L. Jespersens bog fra 1920, at den nye Starup-bog fremtræder som en helhed, smukt trykt og med illustrationer, letlæselig og læseværdig, også for folk uden for sognet.

HJEDDING ANDELSMEJERI 1882-1905

Udg. af Ølgod museum, 1972

Denne smukke lille publikation fortæller om Danmarks første andelsmejeri, der blev indviet 10. juni 1882. Ukendt er Hjedding mejeris historie jo ikke, men vi får den her opfrisket i en udvidet skikkelse med gode billeder. Motiveringen for denne udgivelse må vel være, at man uden at ville afvente 100 års jubilæet har ønsket at markere 90 års dagen. Redaktion S.-L. Manøe Hansen, der har skrevet en indledende artikel i hæftet, som har tre andre bidragydere.

V. A.

Virksomheden 1971-72

Samfundets årsmøde med generalforsamling afholdtes i Billum. Mødet indledtes med et besøg i Al kirke, hvis kalkmalerier blev gennemgået og forklaret af H. K. Kristensen. Ved generalforsamlingen valgtes Niels Højlund som dirigent. Formanden, stiftamtmand Edelberg, aflagde beretning. En særlig tak rettedes til H. K. Kristensen for hans mangeårige og meget påskønnede arbejde for Historisk Samfund. Da han nu ønskede at trække sig tilbage som formand for årbogens redaktion, indstillede bestyrelsen at udnævne H. K. Kristensen til æresmedlem af Historisk Samfund, hvilket generalforsamlingen gav sin tilslutning. Som ny redaktør valgtes Vald. Andersen, Vejen. Valgene af bestyrelsesmedlemmer og revisorer var genvalg.

Ved det offentlige møde talte museumsinspektør Ole Højrup om »Kulturskel i Vestjylland«. Der var stor tilslutning til mødet.

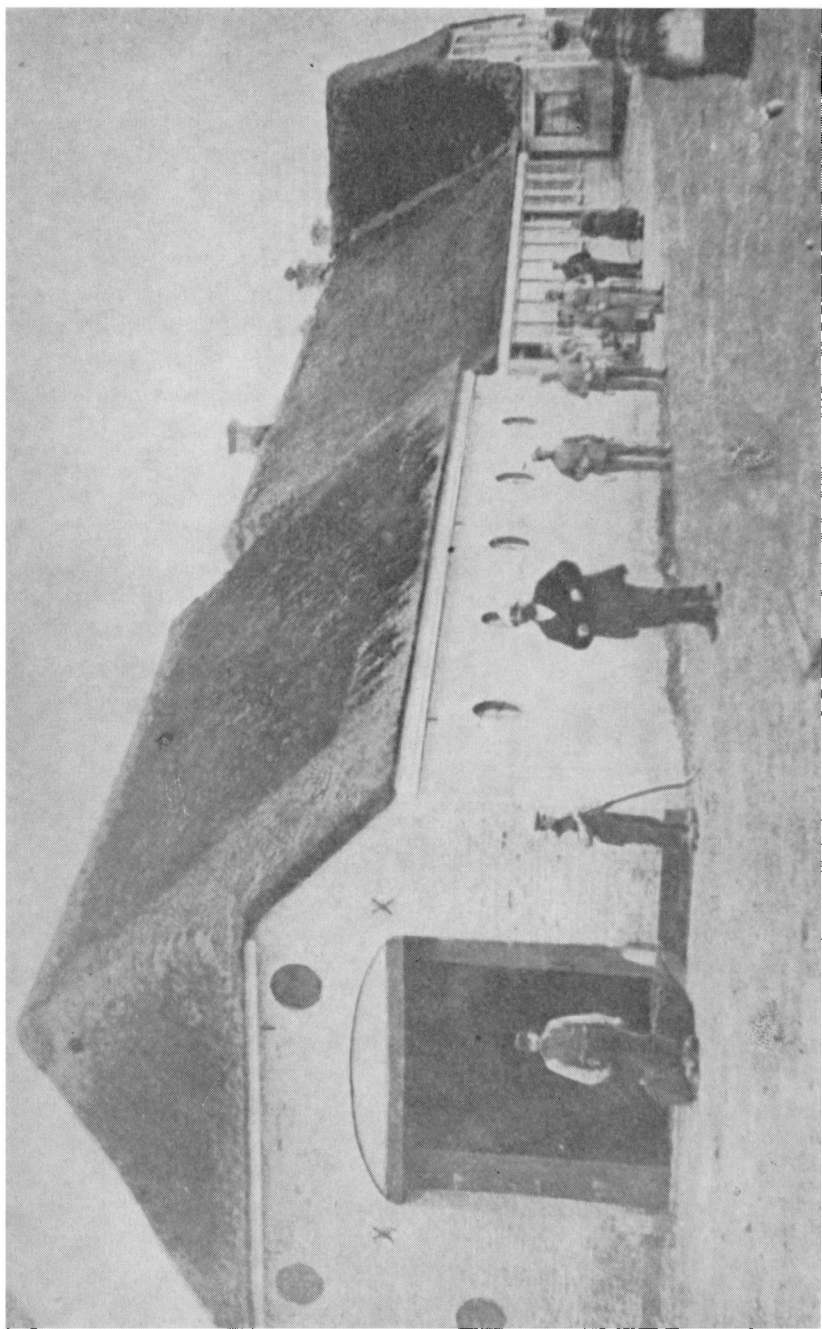
Sommerens udflugt fandt sted søndag den 25. juni. Man begyndte med et besøg på Karlsgårde elektricitetsværk. Efter at samfundets formand, stiftamtmand Edelberg, havde budt velkommen, talte fhv. højskoleforstander Arnfred, Askov, livfuldt og interessant om elektricitetens indtog i Vestjylland. Derefter gik turen over den fredede Nørholm hede til Nørholm hovedgård, hvor baron C. F. G. Rosenørn-Lehn tog imod. Deltagerne vandrede gennem hovedbygningens stuer, som endnu rummer mange erindringer fra bygherren Andr. Charles Teilmanns tid. Ved kaffebordet på restaurant Letbæk mølle fortalte H. K. Kristensen om den fredede Nørholm hede og om slægten på Nørholm. Til sidst besøgte man Hodde gamle skole, hvor S. Manøe Hansen talte, og udflugten sluttede i Hodde kirke, hvor H. K. Kristensen forklarede og fortalte. – Udflugten havde i det gode vejr en næsten overvældende tilslutning med 600–700 deltagere. Ved Nørholm taltes ca. 250 biler.

Samfundet har ikke i det forløbne år udgivet bøger, men har i samarbejde med Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger publiceret en ny udgave af C. Dalgas: *Ribe Amt*, der udsendtes som gavebog til medlemmerne. En ny hvervebrochure er trykt.

Nye medlemmer 1971-72

Esbjerg: Advokat Erik Poulsen, fru Anna Mortensen, fru Dagny Borvang, Aksel Madsen, retsass. Sven R. Thomsen, snedker Robert Steiness, maskinmester Leif Poulsen, fru Inge Hansen. *Varde*: Vurderingsmand Kr. Andersen, fru Burgård Jensen, fru Inger L. Jensen, journalist Fl. Vestergård, skrædder Hans J. Hansen. *Bjallerup*: Landmand Arne Madsen. *Brørup*: Fru Irene Kj. Andersen, fru Karoline Bjerg. *Borre*: Max Høj. *Billund*: Advokat H. Skovmose. *Alslev*: Fru Agnes Jensen. *Ansager*: Fhv. gdr. Hans Hansen. *Eskelund*: N. C. Stefansen. *Grindsted*: Tømrermester M. Kjær Olesen. *Glejbjerg*: Hans Chr. Jensen. *Helsingør*: Lisbet Møller Liedig. *Hjerting*: Fru Edith Andersen, fru Åse Burkal. *Ikast*: Bogholder Knud Riis. *Janderup*: Sognepræst H. Mandøe. *Kvong*: Postbud Arne Brink. *København*: Ellen-Marie Nielsen. *Nymindesgab*: Læge Valter Sørensen. *Nærum*: Stadsbibliotekar Annelise Børresen. *Nørbling*: Niels Søholm. *Oxbøl*: Nanna Friis. *Outrup*: Jens M. Jensen. *Puglund*: Landpostbud H. Kristensen. *Ribe*: Malersvend E. W. Bertelsen, assistent Ernst Hansen, læge E. Ulfbeck. *Rødovre*: Arkitekt Børge Kjeldsen. *Sadderup*: Gdr. Alfred Christensen. *Surhave*: Gdr. Anders Thygesen. *Sønderby*: Gdr. Poul Gammelvind. *Tjæreborg*: Trafikeksp. Edward Andersen. *Tistrup*: Pastor Thyge Svendsen. *Vejrup*: Fru Marie Olesen. *Vibæk*: Frk. Inger Rasksen. *Ølgod*: Dyrlæge Bek-Pedersen, gdr. Knud Borg, bibliotekar Erik Jørgensen. *Århus*: Peder Borg. *Åtte*: Eigil Sørensen. *Bramminge*: Skolebiblioteket. *Farup*: Skolebiblioteket. *Lyngby*: Stadsbiblioteket.

Under uddannelse: *Esbjerg*: Lærerstuderende Henning Grønborg, lærerstuderende N. Frederiksen, lærerstuderende Herman Hansen, lærerstuderende Bodil Klingenberg, lærerstuderende Mogens Kusk, lærerstuderende John Madsen, lærerstuderende Jan Meesenburg, lærerstuderende Mogens Thomsen. *København*: Stud. Henrik Vensild. *Varde*: Bibliotekselev Åse Obel Larsen.

FOLDINGBROGÅRD

Få steder i Ribe amt har fortidens liv udfoldet sig mere farverigt end i og omkring den gamle *Foldingbrogård*, nu *Kongeå kroen* ved Foldingbro. I 1570 hørte gården under Skodborghus, men lagdes da under Riberhus, da den skulle være bolig for en bromand. Han skulle holde opsyn med broen og påse, at ingen øksne, heste eller kvæg passerede uden at angives til told, som skulle erlægges hos tolderen i Ribe. Bromanden holdt kro for de vejfarende, og især studedrifterne skabte ved forårstid liv ved broen. Det var dog klart for alle, at grænsetoldkontrollen var for ringe, og smugleriet florerede. I 1790 oprettedes derfor et *toldsted* ved Foldingbro; gården købtes af toldvæsnet og blev bolig for toldstedets personale, mens kroholdet flyttedes over landevejen til en nyopført bygning, nu bageri og konditori. I 1851 ophævedes toldgrænsen, og gården solgtes, men med grænsedragningen 1864 opstod toldgrænsen på ny, og nu måtte toldvæsnet leje lokaler i gården, der i 1868 købtes af *Ingvard Jensen*. Han var ejer i 50 år og mindes som en dygtig handelsmand og krovært, idet han flyttede kroholdet tilbage til gården.

Den gamle bygning, som billedet viser, var opført efter en brand i 1780. Gården brændte atter i 1906, hvorefter den nuværende krobygning opførtes. Rejsestalden, som endnu står tilbage, dog noget forandret, har givet husly for mange rejsetrætte heste, mens de rejsende ofte med god grund var ængstelige for toldernes og gendarmernes undersøgelse af køretøj og rejsegods.